

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ DE CIÈNCIES I TECNOLOGIA

Planejament urbanístic i canvi social

Discurs de recepció de
JOAN ANTONI SOLANS I HUGUET
com a membre numerari de la
Secció de Ciències i Tecnologia
llegit el dia 18 de desembre de 2006

BARCELONA
2009

Planejament urbanístic i canvi social

INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS
SECCIÓ DE CIÈNCIES I TECNOLOGIA

Planejament urbanístic i canvi social

Discurs de recepció de
JOAN ANTONI SOLANS I HUGUET
com a membre numerari de la
Secció de Ciències i Tecnologia
llegit el dia 18 de desembre de 2006

BARCELONA
2009

Biblioteca de Catalunya. Dades CIP

Solans i Huguet, Joan Antoni

Planejament urbanístic i canvi social

Bibliografia

ISBN 9788492583331

I. Institut d'Estudis Catalans. Secció de Ciències i Tecnologia II. Títol

1. Urbanisme – Aspectes socials

711:316

© Joan Antoni Solans i Huguet

© 2009, Institut d'Estudis Catalans, per a aquesta edició

Carrer del Carme, 47. 08001 Barcelona

Primera edició: febrer del 2009

Tiratge: 200 exemplars

Text revisat lingüísticament per la Unitat de Correcció del Servei Editorial de l'IEC

Compost per Víctor Igual, SL

Carrer del Peu de la Creu, 5. 08001 Barcelona

Imprès a Signes disseny i comunicació, SL

Ramon y Cajal, 39. 08012 Barcelona

ISBN: 978-84-92583-33-1

Dipòsit Legal: B. 7577-2009

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del *copyright*, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

A les escoles d'urbanisme se solia predicar la recerca de la racionalitat en el planejament. No tinc tan clar que això segueixi sent així en el moment actual i en vista de la manca d'esperit crític d'aquells que es graduen.

Qualsevol que estigués interessat a fer del planejament una activitat rigorosa havia de subscriure l'exigència de la racionalitat com una manera de valorar les decisions en el planejament. Si hi havia un principi central en la matèria del mètode per al planejament, la racionalitat ho era sense cap mena de dubte.

Cal assenyalar que és fonamental distingir entre teories pel planejament urbà i una teoria del planejament, del procediment de planejament. És la distinció que cal fer entre una teoria normativa sobre com hem de procedir racionalment els planificadors, d'una banda, i, de l'altra, els enfocaments a l'abast i que tenen a veure amb les limitacions amb les quals ens hem d'encarar quan intentem definir un programa d'acció racional per al planejament.

Era un planejament que aleshores enteníem sota el prisma d'un procés de pensament i d'acció racionals encaminats a aconseguir un «millor desenvolupament humà». Malgrat l'escepticisme que en aquest moment provoquen aquestes paraules, perseguíem cercar un model deductiu d'explicació dels fenòmens socials per poder intervenir. Un model empíric que enteníem com a normatiu pel fet que els «nostres» valors influïen en l'explicació i, per tant, aquella no provenia només del contrast d'uns fets amb unes regles lògiques o formals.

En la formulació d'aquesta teoria del planejament, l'èmfasi el posàvem en les experiències de camp —el coneixement que un adquiria en viure i palpar les diferents «seccions» de la ciutat—, més que no pas en les teories de caràcter abstracte. Per a nosaltres era més important valorar les respostes que altres planificadors havien donat a uns problemes semblants, abans que nosaltres ens hi haguéssim encarat, que creure en el planejament com un procés purament deductiu a partir del paper en blanc sobre la taula de dibuix.

En el meu cas, haver estat darrere del taulell d'un organisme supramunicipal administrant l'urbanisme d'aquella època (1966-1972) fou l'experiència més valuosa per a encertar a saber què calia alterar del procés físic i dels aspectes normatius per a transformar-lo i evitar el que estava ocasionant el desgavell. La capacitat d'influir en aquella deriva des de la pràctica diària era nul·la, mes algun disbarat gruixut sí que vam impedir. Amb aquell aprenentatge aconseguíem entendre el procés urbà més que amb el que obteníem del contrast d'uns fets urbans amb el que ens donava la representació de la realitat d'acord amb uns models factorials, estocàstics o entròpics, que ens feien creure que aconseguíem, així, unes guies clares per a l'actuació. Malgrat això, aquells intents de modelització no els critico, ja que ens parametritzaven el fenomen i ens obligaven a una gimnàstica de simulacions i somnis.

L'anàlisi dels plans urbanístics dels anys cinquanta i seixanta de les grans ciutats italianes, les noves figures de l'urbanisme operatiu francès, les regulacions de la zonificació americana o els plans regionals anglesos incidiren més a modelar els canvis que havíem d'introduir per «sacsejar» la «ciutat del desenrotllisme» que havíem heretat del règim franquista, que les teories a l'abast sobre la ciutat. La majoria d'aquestes, vinguessin d'on vinguessin, d'Itàlia o dels Estats Units, cal recordar-ho, partien bé de la teoria marxista de la formació del valor del sòl a la ciutat capitalista, bé de les visions estructuralistes i semiològiques que estaven de moda en aquell moment.

Per tant, els elements constituents d'una teoria normativa del planejament provenien de tres fonts diferents: un mètode de planejament, uns fonaments filosòfics sobre el planejament que tenien a veure, entre d'altres, amb la naturalesa de l'ésser humà i la societat, i una pràctica del planejament.

Tot, en darrera instància, girava entorn del que entenem per *mètodes del planejament* i del concepte de *planejar*.

EL PLANEJAMENT

El planejament l'entenc com un procés d'adopció de decisions d'una manera responsable i que tenen a veure amb futures curses d'acció. En síntesi, un procés públic que permet explicitar les decisions de tal manera que puguin ser acceptades o rebutjades per la comunitat i els seus responsables. L'accent se situa entre decisions fonamentades, motivades en relació amb l'interès general, i decisions sense fonamentar, sovint plantejades per les entitats privades amb l'exclusiva finalitat del seu lucre.

Les decisions a adoptar han de ser aquelles que es presentin superiors a aquelles altres que entenem com a alternatives perquè donen prioritat a altres objectius, però que contrastades amb els objectius que considerem més rellevants per

al conjunt de la comunitat són les que al final s'adopten. Les raons, a més, s'han d'exposar d'una manera clara i argumentada.

Però, com diu Popper en *La lògica de la investigació científica* (*The logic of scientific discovery*), hem de tenir present que les regles metodològiques en el context de justificació en què es mou la recerca científica són diferents de les regles que són necessàries en el context de projecte, de la descoberta, en què es mou el planejament. Mentre que la recerca té com a eix central la qüestió de la justificació, de la validesa d'uns fets empírics en una teoria, en una conjectura, el projecte té a veure únicament amb la lògica i amb la consistència d'unes relacions, en darrera instància, amb uns judicis de valor, unes predileccions. Perquè ens trobem precisament encarats amb una decisió de caràcter moral, pren més rellevància avaluar les conseqüències que té el pla proposat per al conjunt de la comunitat en relació amb la resta d'alternatives que s'obren: quins són els objectius que es consideren més rellevants d'aconseguir. En qualsevol cas, és substancial no decidir a cegues per no caure en l'irracionalisme. Una actitud d'aquesta naturalesa només ens portaria, en darrer terme, a agreujar el conflicte social, i per a resoldre'l caldria arbitrar després l'ajut de la força bruta i la violència. Així doncs, moure's en aquella situació representaria augmentar les desigualtats entre els éssers humans. En el fons, a favor del racionalisme hi ha una aposta per una igualtat d'oportunitats per a tothom.

Una segona conseqüència de l'aproximació racional és el concepte de responsabilitat. L'altre té el dret de ser escoltat i de defensar els seus arguments. El racionalisme en el planejament implica el concepte de la tolerància especialment amb aquells que també són tolerants. No només tenim l'exigència d'escoltar els arguments dels altres, sinó que tenim l'obligació de respondre'ls quan les nostres accions afecten terceres persones.

Finalment, una tercera conseqüència del racionalisme és la necessitat d'establir unes institucions socials que protegeixin la llibertat d'opinió i la llibertat de pensament, i, en conseqüència, la llibertat de l'ésser humà i de la societat. És a partir d'aquestes fonts que pren cos la filosofia del planejament. El planejament ha de ser una manera d'assegurar un abast i una qualitat més notables en les nostres intervencions, i és a partir d'aquesta dimensió que enllaça amb un procés d'aprenentatge, no només en relació amb el nostre medi amb el qual interaccionem de manera crítica per a la nostra subsistència, sinó també respecte de nosaltres mateixos.

La significació de qualsevol activitat de planejament dependrà —independentment del termini de previsió que s'adopti en el temps— de la capacitat que tingui en el futur de guiar els cursos d'acció que siguin apropiats per a tractar els problemes presents, per a fer front a les circumstàncies que concorren, per a aconseguir trencar «males» pràctiques adquirides i per a doblgar civilitzadament el vell mosaic agrari a la necessària parcel·lació urbana. Cal incorporar, sense menyspreu per

la seva capacitat de canvi social, l'avaluació del pla per la dimensió pragmàtica que pugui aconseguir. El fet que el pla després es porti a terme és clau. Que el pla incideixi en una transformació de progrés respecte de les condicions de partida de la comunitat és fonamental per a considerar la conveniència d'un pla. Ara bé, com veurem, aquest no és un procés mecànic, que s'esdevé de manera automàtica quan el pla s'aprova, sinó que tot just aleshores s'inicia el «joc».

De res no serveix un planejament si, un cop aprovat, malgrat els seus brillants anàlisis i estudis sectorials i les seves magnífiques propostes, el pla no té cap efecte sobre la comunitat, es queda dins del calaix i comença per no ser pres en consideració com a guia de les futures decisions, fins i tot per aquells mateixos que el van tramitar i aprovar. Un mal ús del planejament que hem vist sovint emprar a aquells mateixos que el van fer redactar, molts cops moguts només per fer callar les seves males consciències i poder fer després la seva en la pràctica quotidiana.

Sempre em va interessar explicar-me per què certes propostes normatives o certs traçats reguladors del pla comarcal de 1953, que revisava, no s'havien portat mai a terme i la societat no se'ls havia fet mai seus, malgrat estar-hi vinculada per la força normativa del pla, com succeïa amb el tema de les densitats que fixava i que no se seguien mai. I a l'inrevés, em demanava què explicava que un pla tan radicalment utòpic com el pla Cerdà, deixant-ne al marge l'aspecte tipològic, havia estat, en canvi, tan seguit malgrat les importants dificultats de gestió i de finançament que suposava, començant per la seva enorme extensió respecte de les necessitats urbanes del moment de l'aprovació. Com s'havia aconseguit que qui edificava a l'Eixample, al costat del barri del Camp de l'Arpa, que no veia l'altre extrem del mateix Eixample, a tres quilòmetres i mig de distància, al costat del carrer de Tarragona, allà on al mateix moment s'aixecava l'escorxador, es cregués que aquella façana de 14 m d'ample, que edificava amb l'ajut d'una emfiteusi, prendria un dia sentit i acabaria configurant un carrer de la Diputació que enllaçaria un punt amb l'altre, a través d'un carrer completament recte? El fet que en cap moment, davant la immensitat d'una tasca que s'havia de veure molt llunyana, no es plantegés alterar el pla per uns plantejaments més «senzills i immediats» és ben sorprenent. Plantejaments semblants als d'aquell municipal que va pretendre edificar cases al mig dels dos passeigs de la Gran Via de les Corts Catalanes, perquè considerava que una via tan ampla era una despesa descomunal.

El pragmatisme que es troba a la base de la pràctica administrativa britànica, «decidir les propostes segons els seus mèrits», es troba ben allunyat de la nostra pràctica, en què els plans «s'han d'ajustar a [...]»; altrament, les formalitats legals substantives que s'imposen per llei grinyolen i originen que els plans decaiguin.

El més greu del moment actual és la falta de fe en els plans. Això explica que cada dilluns al matí es vulnerin a través d'aquesta malsana figura jurídica de les «modifi-

cacions puntuals del pla». Una figura que en la Llei no tenia la finalitat per a la qual s'utilitza habitualment i que, malauradament, el Decret llei de l'octubre de 2007 ha institucionalitzat. Ningú no obliga ara per ara a rectificar l'aplicació que d'aquesta figura fan els municipis, ni aquests semblen adonar-se del mal que causen al mateix procés democràtic i al planejament. La Llei urbanística deixa clars els requeriments i les justificacions que s'han d'incorporar perquè s'admetin les revisions dels plans. Les modificacions que se solen tramitar no tenen res a veure amb un ajust dels elements del pla, que fou el motiu pel qual es creà la figura de les modificacions puntuals del pla. Aquelles tenien prohibit «innovar» res que no estigués ja establert en el pla.

Un altre aspecte que hauria de deixar-se clar, una vegada per sempre, és que les revisions del pla no haurien de poder-se iniciar mai a petició dels particulars, sinó que haurien de ser decisions motivades des de corporacions i, com abans fixava la llei, autoritzades pel conseller quan aquesta revisió fos justificada, de manera avançada respecte del període de previsió temporal del planejament vigent. La manca de desenvolupament d'un pla no hauria de justificar-ne la revisió prematura, sinó que, al contrari, hauria de ser motiu de subrogació de les competències urbanístiques d'aquelles administracions municipals que no són capaces de desenvolupar el pla que els van donar per ordenar el creixement i la transformació urbans, i per assegurar-se, així, la seva base econòmica.

Ni les comissions d'urbanisme de la Generalitat en aquests darrers temps ni els tribunals contenciosos no deneguen les requalificacions contràries a la llei i al pla, pel procediment de la modificació puntual del pla, quan proposen aspectes que no estan recollits en els plans generals; aquesta situació ens retorna a la del règim polític anterior, no democràtic, el qual per mitjà de la tramitació dels plans parcials anava alterant a discreció els plans generals. Avui dia el resultat d'aquesta tolerància va seguit de modificacions contràries al planejament general i no precisament justificades per l'interès general, que han acabat negant la virtualitat del mateix procés polític de planejament i la total falta de necessitat per a revisar-lo. Només cal llegir el que sobre el planejament diuen i fan alguns dels que als seus municipis en tenen la responsabilitat o que són conformadors d'opinió en els mitjans de comunicació, per constatar que només són defenses de la seva discrecionalitat sense haver de justificar el que fan; una discrecionalitat que alguns confonen amb més autoritat o competències. Una vegada per sempre, cal dir que el que alguns anomenem eufemísticament *ad hoc planning*, per emprar la manca de pla urbanístic als Estats Units d'Amèrica —i que un cop van abandonar el *master general plan*—, no és precisament planejar, amb la qual cosa poc es farà pel canvi social i per millorar les oportunitats de tots.

Res més lluny d'un altre debat que aquí apuntem i que és el dels graus de flexibilitat que hauria d'incorporar el planejament, un altre aspecte diferent. El que hauria de ser clar és que els plans són, o haurien de ser —si no volem convertir-

los en formulismes sense assumpció per la comunitat—, inversions prioritàries per a optimitzar l'acció. Per tant, el tema central és com la racionalitat pot ser coordinada amb l'elecció estratègica perquè tingui una capacitat efectiva d'influir. La gent insinua la impredictibilitat dels fenòmens per posar en crisi la capacitat de planejar, malgrat la materialització que després pren la construcció de la ciutat, i cal demanar-se quines són les intervencions que després, per manca d'un marc de referència, no assoleixen les sinergies que haurien de generar perquè tot plegat al final prengui un sentit, el sentit desitjat. Confondre els necessaris graus de llibertat que té oferir el pla amb la impredictibilitat heisenberguiana i, encara més, posar-la com a excusa per justificar la impossibilitat de l'elecció racional, em sembla greu i d'un elevat cost per a la comunitat. Després que alguns no se sorprenguin del sentit o el contrasentit que la ciutat pren i que la població llegeix, i que fa que als seus ciutadans no els agradi el procés desencadenat, per més que alguns creguin que això es pot resoldre després trufant la ciutat amb edificis d'arquitectes mediàtics. Els que així actuen és que no han entès res del que està en joc.

Per això cal centrar-se no només en els fets tendencials que es donen en el desenvolupament urbà i que són de caràcter determinista, i que per tant podem simular pel que fa a la dimensió i les característiques que prendran, sinó també en aquells que són causa de conflictes i turbulències, ja siguin aquests explícits o implícits, i que cal encarar i en els quals l'atzar de com evolucionaran pren un paper central, ja que són impossibles de modelar *a priori*. Aquests conflictes socials expliquen que el planejament els hagi d'adoptar com a aspectes centrals de l'ordenació urbana, ja que sovint són els que provoquen la necessitat del pla i els que el situen al centre de les mesures per a garantir-ne l'«adequat» canvi social; uns aspectes que determinen la distinció que expressava Faludí entre adoptar plans per al cas dels primers —els aspectes a projectar— i prendre decisions per al cas dels segons —els aspectes amb els quals cal enfrontar-se. El que cal és un pla, i el bon pla serà aquell que, sense deixar de traçar la futura i nova estructura de la ciutat real, aporti solucions al mateix temps per superar els conflictes en curs.

Evidentment, la situació obliga que, prèviament a l'adopció del pla, s'hagin hagut d'avaluar diferents «sortides» i les seves conseqüències, i s'hagi hagut de ponderar la dificultat de les respostes segons quin sigui el grau dels conflictes i les situacions límit assolides. El fet s'agreuja per les dificultats d'assumir certes línies d'acció necessàries, però que serà difícil que s'adoptin segons quines siguin les constellacions de poder que es donen, ja que a qui es demana que les prenguin se'ls exigeix un acord que els ultrapassa en l'abast temporal en relació amb el seu període de representació. La gent que està capacitada per decidir té molt present, malauradament, la curta durada del seu mandat electiu, per la qual cosa no està interessada ni pel mitjà termini ni pels efectes a llarg termini de les seves decisions. La valoració que fa de les seves decisions no és ni la importància dels seus efectes

ni la urgència amb què s'han de resoldre els problemes, sinó els resultats que se'n derivin d'acord amb el que podran capitalitzar políticament davant de l'electorat, i quan es tracta d'obres, del que podran arribar a inaugurar dins del mandat. Presidents que durin vint-i-quatre anys i que, per tant, assegurin l'estabilitat que demana el *tempo* de l'urbanisme seran sempre una excepció.

Perquè els efectes dels plans es palpin, cal de mitjana un abast més gran que el d'un període de quatre anys i, a més, el seu efecte substancial és molts cops difús. Els ciutadans en general no estan capacitats per copsar que els poders públics aconsegueixen la normalització del mercat del sòl, malgrat que tota la comunitat (indústries, famílies, dinàmiques de localització, etcètera) en pateix fortament els efectes en la seva butxaca, especialment quan no es donen unes polítiques efectives sobre la quantitat de sòl urbanitzat i el parc construït no redueix al màxim les rendes de posició i aquelles de tipus parasitari que en la ciutat capitalista es generen quan els poders públics no actuen. La gent del carrer no entén la necessitat d'un pla per a legitimar l'actuació pública, ni el temps que pren, ni les garanties a què obliga l'actuació ulterior. I això és comprensible, però que això passi entre alguns professionals de reconegut prestigi que s'hi dediquin ja és més greu. Alguns d'ells creuen que, per a fer urbanisme, l'únic que fa falta és una bona pila de bitllets a la tresoreria municipal i un *leitmotiv* urbanístic que hagi estat acceptat per una prefabricada opinió pública.

Durant la transició política, recordo que, com a responsable de l'urbanisme de Barcelona, havia de superar moltes dificultats perquè els ciutadans i ciutadanes que reclamaven escoles bressol per a l'endemà entenguessin els temps i els passos administratius que s'havien de fer abans de poder iniciar-ne la construcció, i això que ja en teníem aprovats el pla, la reserva de sòl on fer-ho i la justificació per a l'actuació dels poders públics. La persona del carrer creu que la fixació del preu just d'una finca, la seva ocupació o el seu desnonament i el real·lotjament dels seus ocupants només prenen el temps que dura expressar el desig. Però és encara més sorprenent que alguns que han estat els grans reconestructors de la ciutat, i que en la seva vida no han expropiat ni un metre quadrat de sòl, no hagin reconegut mai que, sense el pla previ que es trobaren aprovat i la gestió urbanística que va dimanar d'aquell document, la Corporació de Barcelona no hauria disposat mai de l'abundant patrimoni públic de sòl on van poder actuar després ells. Sense aquell pla, la intervenció pública no hauria estat mai factible. M'hauria agradat veure com, al gener de 1977, haurien pogut fer front a totes les necessitats d'espais lliures i d'equipaments docents, assistencials, sanitaris, esportius i cívics, tot adoptant una política d'habitatge i d'eradicació de les barraques, si sense el pla s'haguessin trobat amb l'única hectàrea de sòl (que provenia del mig solar de l'antiga fàbrica Harry Walker del passeig Valldaura) que tenia disponible l'Ajuntament de Barcelona com a únic patrimoni municipal on poder actuar. Ningú no se'n recorda,

perquè no ho van patir, però el cert és que fou molt laboriós aconseguir que s'aprové el pla metropolità. Se't gela la sang quan, damunt, i amb total impunitat, els sents repetir que els plans no calen i que l'únic important és la qualitat dels projectes arquitectònics.

D'altra banda, cal tenir en compte la lògica conservadora que en aquests aspectes de la ciutat s'instaura, independentment del tarannà polític de qui mani, que prové de les dificultats de trobar polítics que sàpiguen prendre riscos, a causa de la prioritat que la majoria d'ells donen a mantenir-se per damunt de tot en el càrrec. El llarg temps que fa que molts d'ells són al poder encara ho empitjora. Creuen que, com menys intervinguin en profunditat, menys sancionin i menys reaccions en contra originin, més plàcida serà la governació i més plausible la reelecció. En aquest estadi, més irresolubles es presenten la revisió dels plans urbanístics dels anys vuitanta i la manera de compaginar aquests «curts calendaris» amb els *tempos* que prenen les determinacions dels plans. És un aspecte que ara per ara no té solució favorable als plans i que expressa que aquells que es tramiten de caràcter territorial es presentin buits de continguts en matèria d'infraestructures, d'alteració de la base econòmica d'un territori o de canvis en la vella estructura urbana, i amb propostes urbanístiques.

Perquè les previsions dels plans amb determinacions que van a les arrels dels problemes tinguin efectes, cal un temps ulterior de gestió i algun organisme polític que els empenyi en la direcció fixada; un fet que dista molt dels plans que només alteren etiquetes o qualificacions i amb els quals es busca el ràpid aplaudiment. A més, la ciutat, amb el seu gruix i inèrcia, ni se'n sent. Són uns efectes que sovint tarden més del que és normal a arribar pel fet de dependre de la promoció pública, i això encara els retarda més. S'hi afegeix sovint la ineficàcia general en què en el moment actual ha caigut la gestió pública. Aquesta situació explica que planejar amb efectes profunds, amb canvis radicals en les relacions, creï tanta aversió i no es faci fins que les situacions esdevenen crítiques. Els acords s'adopten quan les situacions són més difícils de remuntar, i descomunals les despeses que calen per a recuperar les parts de la ciutat caigudes, encara que aleshores la sacsejada sigui més traumàtica i els costos socials, més grans. El més greu és que aquests també estan més mal repartits entre la població que els suporta.

En aquest marc, i sense entrar en els camps d'atenció sobre les noves direccions que ha pres recentment el planejament urbà (els canvis del planejament físic com a conseqüència del planejament mediambiental, els canvis en l'ordenació del medi construït, l'accent sobre el paper redistributiu del pla per a una equitat més gran, o les noves lògiques darrere una localització diferent de les activitats), ens centrarem en els efectes del planejament pel canvi social a partir de l'experiència del pla metropolità i de les teories de Prigogine sobre la capacitat d'autoorganització dels sistemes físics i socials a partir de les situacions de caos.

UNES CONSIDERACIONS PRÈVIES. ELS MÈRITS DE SEGUIR UN PLA

Quan un proposa un futur pla per a regular el creixement d'una vila, d'un municipi, d'un sistema urbà, fixa un marc de joc obert. Alguns dels aspectes que es delimiten pretenen determinar el futur; altres són obligatòriament oberts, ja que depenen que apareguin certs agents o no, depenen que la corporació tingui voluntat de catalitzar el procés en la direcció potencialment assenyalada. Res no assegura que el procés es donarà, malgrat que estigui escrit i formalitzat. Que els redactors del pla en continuïn sent gestors no és més aviat el fet habitual. A Catalunya això és estrany per la dissociació que es dona entre planificadors, habitualment del món acadèmic, i gestors, habitualment del món local, i aquests darrers en general estan mal considerats i cal reconèixer que habitualment no se'ls permet un coneixement de primera mà dels processos urbans en curs, una visió més àmplia de l'exclusivament operativa del moment en què es troba el sistema urbà. Aquí no tractarem els mals que resulten d'aquesta situació.

Reprenent la línia argumental central, els equips de govern canvien i les estratègies que el pla establia per a mitjà i llarg termini, les accions que calia fer per a transformar la situació no s'executen. Pels nous responsables locals que no hi foren durant la redacció del pla, les polítiques que aquest inaugurava no solen ser rellevants. Se solen proposar plans especials per evitar seguir els plans generals, els quals, tan bon punt els primers han estat aprovats, cauen en la inacció. Els polítics que no van viure el pla ni van conèixer les raons que en justificaren la incorporació consideren massa complicades, d'un altre moment i conjuntura, les actuacions que proposa. Els sembla que unes polítiques amb efectes a més curt termini els permetran capitalitzar-ne més bé els efectes. També a la ciutadania unes mesures més arquitectòniques li resulten més agraïdes i més visibles que les urbanístiques, de difícil lectura. Les actuacions, com ja hem avançat sovint, no es valoren pels efectes que tenen sobre la comunitat, sinó massa cops en la mesura que a un equip o a un altre el consoliden en el poder, i així les mesures solen ser cada cop menys estructurals i cada cop més indiferents.

El pla sol emprar un conjunt de tècniques de programa i de gestió per a orientar el desenvolupament de la ciutat en el temps i en la direcció que s'acordà com a convenient. Si el pla no porta a la pràctica les seves línies d'actuació, el que en resulta és una mena de contraplà. Un seguit de noves intencions es declaren per alterar-lo o impedir-lo, o per fer prioritari el que en el pla només era opcional. En cap cas no se solen assenyalar per aquesta via uns objectius substantius que marquin el futur desenvolupament de la vila i que l'arribaran a caracteritzar. Aquell interès general concret i històric, declarat solemnement en el moment del planejament general, passa a millor vida i unes noves propostes, sovint sense motivació ni valoració global, es formulen a través de les modificacions puntuals del pla. Un

procés que s'ha fet així és impossible que pugui respondre a l'interès general i que hagi considerat totes les alternatives que s'obrien a la ciutat en el marc del sistema territorial.

El repartiment del sistema urbà entre diferents autoritats locals afegeix més dificultat perquè les accions prioritàries prenguin el paper que els correspondria en la transformació plantejada i perquè els traçats reguladors es plantegin a l'escala que convé. Cadascuna d'aquelles autoritats, dins del seu tros, fa el que li és més fàcil fer o, per al cas dels municipis que han esgotat el terme, decideix els projectes d'acord amb els «buits» que troba o que crea artificialment en la trama urbana, i això amb independència del paper que aquells «buits» haurien de complir en la recuperació dels vells teixits urbans pròxims. Així, pel joc artificial de la lògica del mercat, es provoca l'obsolescència prematura de les trames urbanes en crear unes dinàmiques que no coincideixen amb les de les necessitats; uns canvis per substituir de manera prematura les trames urbanes amb els usos que menys poden pagar pel sòl o que presenten menys densitat per aquelles altres que més paguen o per unes zones amb densitats abusives, sense que això siguin criteris de conveniència. Els equipaments, les zones verdes i els teixits industrials, si algú no els protegeix de la requalificació, són els que tenen més probabilitats de rebre, si fa no fa com ja succeïa durant el franquisme; això sí, ara batejats els equipaments com a habitatge dotacional i els usos industrials com a activitat per a l'innovació tecnològica. Es presenten els nous objectius com a essencials, però quan indagues, descobreixes que els sòls que es dedicaven a usos de demanda col·lectiva es pretenen suplanter per usos lucratiu, revestits d'un suposat «interès social».

Tot ens evidencia que s'ha de distingir entre quan se segueix el pla i quan no se segueix, i per al primer cas, cal analitzar com es pot inscriure aquell en unes polítiques de canvi social. Pel que he exposat, no voldria que es conclogués precipitadament que aquell planejament que anomenava *racional* ha mort. En un país amb nou-cents quaranta-sis municipis, encara n'hi ha un vint per cent que creuen i segueixen els plans, un altre cinquanta per cent són llocs on no passa res de transcendent des del punt de vista urbanístic i, al trenta per cent restant, hi caldria fer des de l'Administració de la Generalitat, amb l'ajut de l'Institut del Català del Sòl, un estret seguiment per a reconduir el procés encetat i reorientar el procés cap a la «bona» direcció.

QUIN PAPER TÉ L'ATZAR EN EL PLANEJAMENT?

En el desenvolupament d'un pla, seria equívoc parlar en termes de polarització entre factors deterministes i d'atzar, de la necessitat d'un previ caos perquè aflori la necessitat d'un pla i l'ordre, o de mescla de processos socials complexos juntament amb altres de senzills com a ingredients necessaris perquè aparegui la

necessitat de planejar i, una vegada s'han pogut orientar des d'una lògica pública, sigui rendible que aquells incideixin en el desenvolupament i la transformació urbana.

Aquests condicionants haurien d'interessar en tant que esdeveniments d'una invariància urbanística que en la nostra societat considero definida pels aspectes següents: 1) que es puguin donar els usos menys lucratiu, els parcs o els equipaments, en els llocs on siguin necessaris i que no vinguin desplaçats pels usos lucratiu, 2) que la distribució de les càrregues i els beneficis del planejament es faci d'acord amb uns criteris d'equitat, 3) que la fixació dels aprofitaments respongui només a l'interès general i es fixi en un marc de transparència política i justificació, 4) que l'afecció de les plusvàlues derivades de la transformació urbana es doni en favor de la comunitat, i 5) que els poders públics es plantegin com a objectiu central la normalització del mercat del sòl i de l'habitatge, ja que la lluita per a aconseguir-ho no serà mai suficient en les nostres ciutats.

No obstant això, el desenvolupament urbà, perquè es doni en el marc d'una continuïtat determinista, requereix que permeti l'acció efectiva del que és aleatori. Tal com ens va ensenyar Prigogine, un sistema, en la mesura que s'allunya del punt d'equilibri, dona lloc a un conjunt d'inestabilitats i de fluctuacions que cada cop s'amplifiquen més fins a desembocar obligadament en una bifurcació, en un trencament, en la necessitat d'una mutació del sistema, i, per tant, en un canvi profund en la manera de ser d'aquella ciutat. El camí que s'adopti és el que després configurarà la història particular d'aquella ciutat.

Aparentment és l'atzar de les parts el que sembla que decideix cap a on s'adreci de manera efectiva el sistema, cap a quin estadi. Però alhora aquest estadi es troba fortament condicionat per la invariància global de les seves estructures, a través de les quals les bifurcacions orienten eventualment la recomposició pròpia. Cada fluctuació n'arrossega d'altres que l'amplifiquen. Arribats a aquest punt, unes petites causes són susceptibles d'engendrar immensos efectes. Una petita «guspira» en un únic punt del territori és capaç d'engendrar un immens incendi més enllà. Des del punt de vista de la recomposició estructural ocasionada per un accident aleatori o una pressió mediambiental general, els processos desencadenats arrossegaran una recomposició adaptativa que afectarà tant les mateixes estructures constituïdes com les noves estructures en constitució. Tota evolució simultanieja les fluctuacions aleatòries que dins del sistema s'originen amb la necessitat de mantenir les invariàncies de la mateixa estructura. Dit d'una altra manera, les transformacions admeses en un pla limiten, d'una banda, el canvi possible i, de l'altra, les resistències perquè res canviï. Passa d'un estadi a un altre emparentat per una certa funció d'ona. En cada situació urbana, cal saber captar el que es belluga, ja sigui aquesta pèrdua d'estabilitat sentida pel Govern local o no, ja sigui crítica o només un conjunt de fets transitoris i amb poc fonament.

Sovint, sota l'efecte de la «síndrome de la papallona», s'esmenta que un esternut emès en un determinat lloc llunyà pot ocasionar un cicló als antípodes. Però igualment podríem fer referència a processos històrics reals, a la manera en què un encadenament increïble de fets explicarien com unes fluctuacions aparentment insignificants han induït, al cap del temps, uns efectes estructurals nous i crítics. Aquí, sense entrar en detalls, volem mostrar com un encadenament de fets pot arribar a explicar per què un pla aparentment abocat en el seu inici al fracàs va acabar dirigint el canvi urbà, va imposar el nou interès general i va aconseguir transformar l'escala de la nova realitat metropolitana.

Una successió de fets, encara de molt diversa entitat, ens porten a preguntar-nos com ens expliquem que l'activisme d'un original rabí anomenat Jesús, en la llunyana Palestina, hagi pogut arribar fins als nostres dies. Caldria deduir d'aquells fets que el naixement i el desenvolupament del cristianisme van ser fruit de l'atzar? Una conclusió d'aquesta naturalesa no tindria cap sentit, com tampoc no la tindria si fos la resposta del perquè de l'aprovació i el desenvolupament del pla metropolità.

Perquè la prèdica de Jesús arribés a desencadenar el moviment cristià, calia que un conjunt de fets al llarg d'una cadena de transmissió se succeïssin de manera que es donessin el conjunt de condicions necessàries perquè un esternut a Barcelona causés un cicló a Madrid. Però encara que això pot semblar aparentment improbable o miraculós, com és el cas d'aquells fets, en el pla va succeir. I si no, com s'explicaria la vinguda del primer ministre a Barcelona per veure què es feia amb el pla, després de la pretesa rentada d'imatge coneguda per «l'esperit del dotze de febrer de 1975»? En el cas del cristianisme, perquè s'hagués trencat la baula de la cadena n'hi hauria hagut prou que Pau no hagués caigut del cavall i no hagués obert el missatge als gentils, o que cap emperador romà no hagués copsat la necessitat d'adoptar una cosmologia monoteïsta diferent de la politeïsta prevalent, per encarar-se amb les premisses del nou individualisme i de la necessitat de canviar de paradigma a fi de mantenir dempeus la figura de l'emperador davant les noves circumstàncies en les quals es trobava l'Imperi.

En la propagació del cristianisme, el que apareix com més improbable se'ns presenta, al seu torn, com la seva necessitat absoluta. De manera que un atzar en el sentit històric, l'aparició del personatge de Jesús a Judea, és la necessitat real, però aquella necessitat va venir determinada per la successió de tots els fets ulteriors que configuren el fet inicial perquè sembli resultat de l'atzar.

Semblantment, fou sens dubte un procés determinista el que explica, en cada etapa del pla, les iniciatives polítiques i l'entorn social que el feren possible, però el procés estigué iniciat i orientat per un cert nombre d'esdeveniments aleatoris, els més espectaculars dels quals són l'aprovació i l'emergència del mateix pla. Si Porcioles no hagués adjudicat a qui va fer-ho el concurs de túnels de Collserola, se-

gurament no hauríem tingut mai el pla o hauria tardat molt més a ser tramitat o aprovat, o bé hauria estat un altre document a partir d'algunes de les seves premisses, però res no hauria estat igual. En un altre moment, i per escrit, espero desenvolupar amb més detall la hipòtesi que aquí formulo i que ara deixo en aquest punt. És constatable que el pla no es va tramitar com a resultat de l'exigència legal de revisar el pla comarcal de 1953, sinó d'un conjunt d'altres fets aleatoris que res no tenien a veure amb el pla i la seva redacció.

Però per què el pla que des de Barcelona es formula s'afermarà des de Madrid? El pla era una recomposició «reformista» de l'estructura de planejament vigent, que tot i que no va ser seguida durant el desenrotllisme i va ser inicialment rebutjada per revolucionària, va acabar imposant-se i aplicant-se. La crisi urbana i política que va afectar el sistema metropolità durant el franquisme va afavorir la formulació de noves propostes a partir del marc estructural de la legislació vigent, que vèiem factible revisar i actualitzar, com així es féu simultàniament amb la Llei del sòl de 1975, en el procés de la qual també ens involucràrem. El fet de tractar-se d'un pla obert, no com era el planejament anterior, obert exclusivament als propietaris, sinó a tota la ciutadania, als altres, els objectius centrals del qual eren, per tant, la recuperació dels greus dèficits o una millor qualitat de vida, va propiciar que, per raons evidents, fos inicialment rebutjat per l'ortodòxia urbanística de l'*establishment* anterior i es passés dos anys al calaix. Però durant la transició política, pres al vol pels «altres» en el moment en què des de Madrid es té la necessitat d'una acceptació del nou sistema monàrquic i, per tant, s'ajornen molts dels problemes menors, es comprova que pacifica molts dels problemes urbans oberts amb un cost econòmic molt inferior al d'altres situacions urbanes, començant per la de Madrid. I això explicarà que es toleri inicialment per adequar-se a la nova deriva; així, el pla metropolità, que en l'origen era una recomposició moral d'una invariància reformada del planejament anterior, i un canvi en la manera de construir la ciutat, en el marc de les noves condicions polítiques arribà a ser el factor de recomposició d'una altra invariància més transcendent, ja no només de la ciutat futura, sinó del mateix sistema polític de l'Estat.

Però mentrestant, què en diu Prigogine? Que entre dos punts de bifurcació, l'evolució que segueix el procés és de caràcter determinista, però que, en la proximitat dels punts de bifurcació, el que té un paper essencial i el que arriba a determinar la direcció que prendrà el sistema són les fluctuacions que s'han obert. Cal, per tant, analitzar amb detall què va passar, quines foren aquelles fluctuacions que s'obriren per explicar-nos la direcció que va prendre ulteriorment el pla. No ho farem de manera detallada en aquest escrit, cenyit per la seva extensió a un enquadrament teòric dels aspectes relacionats amb els canvis socials, i això contrastat a partir de l'experiència viscuda, però seguirem en l'intent de dilucidar les relacions especials que es donen entre planejament urbanístic i canvi social.

EL DETERMINISME COM A CONDICIÓN PERQUÈ ES REALITZI EL QUE ÉS ALEATORI

El determinisme com a condició perquè es realitzi el que és aleatori és exactament el que succeeix en la història. És una manera d'admetre que la fluctuació aleatòria esdevé determinant a partir del mateix moment en què una bifurcació es troba implícita o latent? Des del punt de vista que aquí ens interessa, el de la història, que Prigogine identifica com una termodinàmica, cal assenyalar que és en l'aspecte macroscòpic que les dinàmiques deterministes constitueixen la veritable causa de les bifurcacions. Un examen més complet en l'àmbit microscòpic ens permetria preveure *a priori* les possibles sortides que preexistien a qualsevol fluctuació desencadenant.

Dit d'una altra manera, una fluctuació no arribarà a ser significant si no va acompanyada d'una pèrdua d'estabilitat estructural i, a més, no es troba en el marc d'una bifurcació tendencial preexistent. Les dues notes són necessàries: una estructura no es pot recompondre si no és a partir del moment en què una intervenció desestabilitzadora, com fou el pla general metropolità, n'amença la invariància i la seva recomposició pren per límits la necessitat vital de salvar globalment la invariància; per al cas urbanístic, l'he definit anteriorment a través dels aspectes que ja han estat enumerats i que el pla va poder adaptar a les noves condicions socials i de funcionament que requeria aquell moment urbanístic de 1976.

La bifurcació preexistent hauria pogut prendre mil altres formes, i la necessitat de trobar una sortida no implicava que la seva orientació estigués predeterminada per la situació. El procés podia haver desembocat en un èxit, com sorprenentment a la fi fou, o podia haver acabat en un gran fracàs, i cal dir que en el moment d'aprovar-se el pla en tenia tots els números. Les trenta-sis mil allegacions que es presentaren en el moment de l'aprovació inicial mostraven cap a on estava abocat el procés encetat. El determinisme del sistema de planejament no ha d'identificar-se amb una fatalitat quan no es fan les coses com estan tipificades. Tot és possible, l'atzar té cura d'això: però, a més, ha d'haver-hi uns plans més possibles o menys probables que altres, les sortides que tenen més probabilitat de reeixir són aquelles que aconseguixin que la seva concepció s'estengui més en el temps i es difongui també més en el seu espai d'influència. En conseqüència, aquell esdeveniment inicialment aleatori que pren en tot moment i lloc un paper essencial, a mesura que el temps transcorre i el pla amplia el radi d'acció i acceptació, hauria decaïgut davant de la determinació global del sistema si el pla no hagués presentat resultats i no hagués pacificat la situació, i això amb un cost feble (a Barcelona només va caldre una inversió efectiva de tres mil milions de pessetes del 1977 al 1979), i no hagués presentat la capacitat per a adequar-se a les necessitats del marc i a les que es presentaren durant el temps de la seva vigència, sense trair-se. Un termini de previsió que no era, evidentment, el temps que fa que no

es revisa, més de trenta anys, quan es va redactar per a una vida raonable d'entre setze i vint anys; ara, doncs, es troba en estat de coma.

Per tant, en els moments de bifurcació, les fluctuacions de l'atzar operen efectivament sobre l'orientació que adopta un sistema social dinàmic, de manera puntualment decisiva en el cas de l'aprovació del pla; ara bé, aquesta realització determinant d'un esdeveniment aleatori depèn del fet que en aquell moment es donin les condicions inicials que el fan necessari i que s'hagi de produir una recomposició global de l'ordenació urbana. La seva evolució vingué en gran mesura acotada pels condicionants de la invariància que, en el moment de l'aprovació del pla, feien que altres aspectes de més rang i que tenien més prioritat per establir-se no es trenquessin, la qual cosa va permetre que el pla pogués aprofitar el buit per a introduir el canvi urbanístic més important de la història recent: 1) noves normes d'edificació, 2) nova escala d'edificabilitats per afectar les rendes de posició i permetre el desplegament de la ciutat metropolitana, 3) afectació dels sòls per recuperar dins dels teixits consolidats els dèficits urbans, i 4) mesures mediambientals de protecció de les zones forestals, dels rius i de les zones agrícoles de valor. Uns continguts que posen en relleu que, darrere del pla, no hi havia només un croquis difús, sinó el ferment de tot un procés projectat. Cal assenyalar que, en aquestes dinàmiques, les forces en curs no eren només les de l'*establishment* renovat o les dels agents econòmics del moment, sinó totes les forces socials en joc que configuraven l'estat d'opinió i, en especial, els moviments socials que eren conseqüència de la manca de debat polític del sistema polític anterior i aquells derivats de la contestació dels barris de l'urbanisme anterior que no havia pres com a rellevants les seves necessitats.

Les condicions de sortida permeten sempre diferents bifurcacions. Les condicions d'invariància, quan aquella es produeix, obren el màxim camp de solucions possibles, i hauria estat un fracàs que un dels elements de regulació de les capacitats del pla per a intervenir en el canvi social hagués estat el que podríem anomenar un *determinisme tendencial*, entre altres tipus de determinisme. La gent creu que l'evolució urbana posterior que es va produir i que va tenir uns efectes espectaculars va ser creada únicament per la fluctuació desencadenant, el pla. Una consideració més ajustada seria una altra: fou la dinàmica determinista subjacent la que, per un conjunt de fenòmens subsegüents, va modular la capacitat de canvi, la qual cosa podríem anomenar *estadística de les fluctuacions* i no la inversa. El pla va poder ser portat a la pràctica per aquells que creien que era el «re-meï» a la situació heretada perquè l'havien redactat, i foren cridats per ocupar els llocs de responsabilitat que ens va tocar ocupar, no per mèrits personals, sinó per veure si érem capaços de fer realitat el que s'havia plantejat com a nou paradigma i que els havia desestabilitzat la situació. Quan el pla s'aprova inicialment, tot podia passar, però el que havia estat un fet local aviat va començar a estendre's i

a tenir efectes (suspensió de llicències; assumpció a desgrat dels canvis d'aprofitament; afecció i transformació del sòl per a espais lliures, dotacions i equipaments col·lectius; indemnització de les finques afectades i adquisició, en molts casos, ajudats per la conjuntura, per mutu acord), i no només a Barcelona, sinó en el conjunt del sistema dels vint-i-set municipis que abastava; es va constatar, doncs, que el moviment generat començava a estendre's, i el que havia estat un fet aïllat i instantani s'anava institucionalitzant. Vam començar a comprendre que el que havíem considerat possible podia arribar a ser probable per la seva adequació al moment crític en què estàvem i al manteniment de la invariància global del sistema urbà.

En aquest sentit, es pot concloure que una fluctuació o una pertorbació no arribarà a ser significant només en la mesura que, en un context d'inestabilitat estructurada, aquell fet encén la metxa del procés de recomposició general i, en el cas del pla, del sistema urbà. Fou el desencadenant d'una nova escala territorial i metropolitana que era latent i la necessitat del qual no havia estat ni inventada ni creada pel pla; era la que demanava aquell sistema de tres milions i mig d'habitants, encerclat per la nova muralla creada per la mancança estructural en infraestructures, amb el mar per una banda i la muntanya de Collserola, per l'altra; era el que demanava la densa perifèria urbana suburbial apareguda sense espais preparats on es poguessin situar les activitats econòmiques, les dotacions i els equipaments comunitaris proporcionals al potencial del nou sistema social. Tota l'herència urbanística rebuda calia ser capgirada.

El pla havia captat el lloc on havia de situar-se la nova configuració del sistema de ciutats, el nou ordre territorial, la preservació dels grans espais agrícoles i forestals i les normes per a una diferent manera de construir la ciutat. Diferent no només des d'un punt de vista qualitatiu sinó de diferent lògica de les responsabilitats públiques i privades en el procés que s'iniciava. La proposta havia d'incidir en les causes que ens havien portat al procés urbanístic dut a terme fins a aquell moment. Dit d'una altra manera, fou l'acumulació d'elements objectius (així com l'augment de la pressió tèrmica representada pel pensament crític) el que, en haver deixat com totalment inadequada l'anterior estructura de planejament per encarar els canvis, explica que el sistema quedés a mercè de qualsevol factor desencadenant. Quan tot el sistema polític que el suportava entrà en crisi, aquest és el que en darrer terme en causa la desintegració. Tan bon punt això passa esdevé urgent —i cal executar-la en els terminis corresponents— la reconstitució de la invariància global, i al capdavant, fou aquella situació la que va determinar l'orientació que adoptaria el procés de recomposició urbanística.

Les formes que les fluctuacions aleatòries confereixen als processos deterministes (la qual cosa, des del punt de vista de la microhistòria del pla, arribarà a ser essencial) exerceixen una influència determinant en totes les fases de l'ulterior

procés. L'evolució social es construeix per unes llargues fases deterministes que ritmen les pertorbacions aleatòries, que al seu torn contribueixen de manera intensa a modelar la forma que adoptaran les fases deterministes següents.

LA CASUALITAT COM A DEMOCRATITZACIÓ DEL DETERMINISME

Ni l'evolució ni la història no es construeixen a partir d'una successió de coses, llocs, mètodes qualssevol. Acontentar-se a explicar l'aprovació del pla metropolità i la seva aplicació ulterior mitjançant una evolució i una història caòtiques, ocasionades per una successió de fets aleatoris, ens portaria a admetre que ha estat una mena de selecció la que ens ha imposat més tard el seu determinisme. Seria com pretendre explicar la història a través d'un dictat espantós de naturalesa abstracta. Però seria encara més greu pretendre explicar-ho tot com una obra d'autor, com una novel·la o una ficció.

En contraposició a unes explicacions d'aquella naturalesa, cal formular una hipòtesi diferent que es fonamenta en una «doble selecció» que incorpora un principi d'autoelaboració adaptativa, que explicaria que des de dins del mateix sistema s'exercís una pressió selectiva de caràcter «somàtic» per sortir-se'n, i un conjunt independent de causes aleatòries que van actuant al mateix temps. Si descartem la idea d'un desordre generalitzat, sense explicacions plausibles, que situaria la societat a un pas d'una repressió natural, hem d'admetre que el determinisme és molt més «democràtic» del que normalment es pensa. En el conjunt d'una cadena cega de canvis aleatoris, cal introduir un determinisme tendencial que actua per autoelaboració finalista. Per tant, se suggereix que l'evolució, que sense aquest volant d'inèrcia ens abocaria cap a una mena de totalitarisme, s'allibera d'una selecció únicament inflexible. La necessitat d'haver de recompondre l'estructura per a salvar la invariància (en especial quan s'ha desestabilitzat per una mutació aleatòria) finalitza el procés que de manera «natural» s'ha hagut d'autoelaborar per reconduir el sistema cap a una «sortida viable». I això amb independència que la selecció castigues els que s'atreviren a contravenir les normes o que ara ens trobéssim de ple jutjant la fallida o l'èxit de l'aventura plantejada.

El que s'ha exposat crec que explica força ajustadament l'evolució històrica del nostre urbanisme recent. Això no coincideix amb el que s'ha anomenat generalment *selecció natural*, i que s'ha entès com aquella tribuna de la història que elegeix i ordena *a posteriori* una successió caòtica de casualitats. L'autoelaboració social que es produeix com a conseqüència de pertorbacions internes i externes desemboca sempre en la necessitat de salvar les invariàncies globals de l'estructura, que funcionen com una pressió interna de caràcter selectiu que sembla que responen a un cert determinisme. Quan la bifurcació que el sistema pren constitueix una «sortida» perillosa, el determinisme global la reconduïx i l'elimina. Quan, en canvi, la

bifurcació pot participar de l'autoorganització adaptativa, s'identifica amb el curs de la història i permet incorporar canvis socials importants.

Pels que hi van arribar després no es pot entendre el mèrit que va tenir adoptar aquella línia d'actuació i aquell pla, i després d'haver-se arribat a portar a la pràctica, es veu aquell fet com el que calia fer, com l'única solució possible, independentment que el pla Cerdà, el pla d'enllaços o el pla metropolità fossin en cada moment de la història d'aquesta ciutat enormement traumàtics i els seus redactors, posats en crisi. Avui ningú no entén que hi pogués haver altres cursos d'acció a banda del pla Cerdà, malgrat que en aquest cas ens han quedat almenys les alternatives que hi jugaven en contra o algunes queixes dels propietaris a la reina Isabel II perquè no aprovés el pla Cerdà, per a poder jutjar que la sortida aconsellada no era ni la més fàcil ni la més lògica, almenys des de l'òptica de l'estructura de l'Administració local. Tampoc no seria just, com llegim sovint, parlar del paper central que a Madrid va tenir Echegaray en la seva aprovació, com tampoc ho seria parlar del paper d'Espinet en l'aprovació del pla metropolità. Tot i que en ambdós casos van tenir un paper important, el que ningú no diu és que perquè aquest darrer fos designat director general d'Urbanisme de l'Administració central fou rellevant que el pla fos aprovat inicialment.

En el cas del Pla Cerdà, les turbulències a Espanya del sexenni 1868-1874, en especial després del fracàs de la revolta de Prim de 1867 per introduir la monarquia liberal, foren el desencadenant de la necessitat del pla com a gran horitzó de construcció de la nova Barcelona, també en el marc d'una altra invariància superior, evitant l'adveniment de la segona república. Fou aquell sexenni 1868-1874 el que explica que el pla realment s'apliqués, les muralles i la Ciutadella caiguessin, i el pla permetés assegurar el nou ordre, de la mateixa manera que les turbulències del sexenni 1975-1980 expliquen també que el pla metropolità s'aprovés i executés.

EPÍLEG

De manera general (i això es cert per a tots els nivells de la realitat) qualsevol trajectòria determinista es presenta sempre sota una aparença de trajectòria caòtica. Tot sistema (per exemple, el molecular), com ha destacat Thom, apareix ordenat exteriorment i, en canvi, és a l'interior extremament caòtic.

Convé estendre's en el mateix concepte de casualitat. Un determinisme en si mateix teòric és, des de l'òptica exposada, completament indeterminat. Spinoza definia la causalitat com «la interacció accidental de cadenes causals independents», és a dir, els factors determinants són tan nombrosos, tan diversos i tan independents els uns dels altres que és poc probable que arribin en algun moment a modelitzar-se d'una manera sintètica.

Mentre ens movem en el pla de l'evolució històrica, la causalitat que està en funcionament és conseqüència dels estadis inicials i del model que adopten els determinismes subsegüents. La podem definir com una lliçó indeterminada que es mou entre un nombre restringit de possibilitats reals. La causalitat no és un atzar en si mateixa.

Cal descartar radicalment el fals dilema entre determinisme i atzar. Hem de rebutjar aquest dualisme que fins avui ha pretès polaritzar el raonament. És a partir d'aquesta recusació sobre la qual es podrà fonamentar una moderna teoria del reformisme. En l'antagonisme aparent entre conservadorisme i evolucionisme, dels quals, en canvi, hem assenyalat la complicitat i la complementarietat objectives, s'articulen la cadena d'efectes.

La necessitat de subvertir aquesta falsa simetria és el que s'ha de portar a la pràctica en tots els nivells. Malgrat que la teoria dominant se segueix movent entre aquells dos pols, cal formular de nou aquells termes, ja que, segons la meua opinió, verificada pel viscut, han esdevingut estructuralment arcaics. Mentrestant, està emergint una nova problemàtica evolutiva. Serà a partir d'aquest nou espai central així «revolucionat» que podrem parlar d'un *centrisme revolucionari*, i serà possible actuar sobre les recomposicions culturals i socials de manera que puguem orientar el riu de l'avenir cap a una concepció diferent del progrés. En resum, haurem comprès, com diu Jean-François Kahn (director de la revista francesa *L'Événement du Jeudi*), que perquè res canviï estructuralment, cal una remodelació incessant de les invariàncies i, ja que la llibertat de l'ésser humà ho permet, que al final tot canviï radicalment i en la bona direcció.

BIBLIOGRAFIA

- BREHENY, M. J.; HOOPER, A. J. (ed.) (1985). *Rationality in planning: Critical essays on the role of rationality in urban and regional planning*. Londres: Pion Limited.
- BURCHELL, Robert W.; STERNLIEB, George (1978). *Planning theory in the 1980s: A search for future directions*. Nova Jersey: Rutgers.
- COOKE, Philip (1983). *Theories of planning and spatial development*. Londres: Hutchinson. (Built Environment Series)
- FRIEDMANN, John (1987). *Planning in the public domain: From knowledge to action*. Princeton: Princeton University Press.
- PRIGOGINE, Ilya (1996). *La fin des certitudes*. París: Odile Jacob. [Traducció castellana publicada per Taurus el 1997]
- (2003). *Is future given?* Nova Jersey: World Scientific.

